

8. Болдижар М., Лемак В. Проголошення автономії. Формування і діяльність уряду А.Бродія // Нариси історії Закарпаття. – Том II (1918 – 1945). – Ужгород: Видавництво “Закарпаття”, 1995. – С.274 – 283.
9. Болдижар М., Лемак В. Уряд А.Волошина і його державно-правова діяльність // Нариси історії Закарпаття. – Том II (1918 – 1945). – Ужгород: Видавництво “Закарпаття”, 1995. – С.283 – 294.
10. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна. – Львів – Хуст: ЗУКЦ, 2004.
11. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / Під редакцією проф. М.Вегеша. – Ужгород: Видавництво “Карпати”, 2002.
12. Гранчак І., Ганчин Ю. Спроби уряду М.Каролі утримати Закарпаття в складі Угорщини. Закон про Руську Країну // Нариси історії Закарпаття. – Том II (1918 – 1945). – Ужгород: Видавництво “Закарпаття”, 1995. – С.53 – 58.
13. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20 – 30-х років ХХ ст. – Івано-Франківськ, 1995.
14. Лемак В. Перша партійна коаліція на Закарпатті // Новини Закарпаття. – 1991. – 5 червня.
15. Лемак В. Сойм Карпатської України. Події березня 1939 р. // Нариси історії Закарпаття. – Том II (1918 – 1945). – Ужгород: Видавництво “Закарпаття”, 1995. – С.310 – 318.
16. Росоха С. Сойм Карпатської України. – Вінніпег, 1949.
17. Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919 – 1939 роках. – Торонто: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1965.
18. Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919 – 1939 роках. – Ужгород: УжНУ, 2001.
19. Федака П. Нарис історії товариства “Просвіта” Карпатської Русі-України (1920 – 1939). – Ужгород, 1991.
20. Шандор В. Спомини. – Том I: Карпатська Україна 1938 – 1939. – Ужгород: МПП “Гранда” – Нью Йорк: Карпатський Союз, 1996.
21. Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України. – Друга книга. – Торонто: Пробоем, 1981.

SUMMARY

M.Tokar. Avgustin Voloshin: The portrait of the political leader.

This article looks through the political and party activities of the political figure Avgustin Voloshin, his party-membership and public position.

М.ВЕГЕШ
(м. Ужгород)

ВІД „КРИВАВОГО ВЕРЕСНЯ” 39-ГО ДО АКТУ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ ПРО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Протягом десятиліть вересень 1939 р., коли радянські війська вторглися на терени Західної України, зображувався як визвольний похід, „золотий вересень”. Сьогодні, володіючи десятками тисяч свідчень більшовицького терору в Західній Україні, ми маємо повне право стверджувати: у вересні 39-го почалася чорна сторінка в багатостраждальній історії українського народу Галичини. Масові арешти, вбивства невинних людей стали звичайним, повсякденним явищем. Документи, які наводяться в даному дослідженні, у черговий раз в цьому переконують.

23 серпня 1939 р. високопоставлені представники СРСР і Німеччини В.Молотов і Й.Ріббентроп підписали таємний додатковий протокол радянсько-німецького пакту про ненапад. Згідно з ним Німеччина й СРСР визначили зони свого впливу в Східній Європі. Окремий пункт, що стосувався Польщі, неоднозначно констатував: „У разі територіально-

політичних змін на територіях, що належать Польській державі, сфери інтересів Німеччини й СРСР будуть розмежовані приблизно по лінії рік Нарви, Вісли й Сяну” [21, 482]. 28 серпня 1939 р. в документі Бюро морської стратегії рейху говорилося, що „території колишньої Польської держави по лінії Нарва-Буг-Сян повинні, на вимогу Радянського Союзу, бути анексовані Росією” [21, 483].

Даючи свідчення в Міжнародному воєнному трибуналі в Нюрнберзі 30 березня 1946 р., Й.Ріббентроп однозначно заявив: „У Москві була підписана угода, яка кінцево визначала лінію демаркації в Польщі, й передбачалося підписання економічного договору, що ставив економічні відносини на цілком нову основу. Передбачалось і заключення всеохоплюючого договору, який би регулював обмін сировинними ресурсами; він був підписаний пізніше. Як добре відомо, пакт [про ненапад] переріс у договір про дружбу. З метою встановлення між Москвою і Берліном відносин, заснованих на довір'ї, фюрер відмовився від претензій на вплив у Литві, надавши на основі другого договору переважаючий вплив у цій країні Росії. Так що в результаті повне взаєморозуміння між Німеччиною і Радянською Росією встановилось і у відношенні територіальних притягань” [9 в, 348].

1 вересня 1939 р. В.Молотов у своїй промові задоволено підкреслив, що 23 серпня „історична дата великого значення. Починаючи з цього дня, Німеччина й Радянський Союз більше не будуть ворогами...”. Не відкладаючи на тривалий час практичну сторону справи, радянська армія 17 вересня 1939 р. вторглася в межі Польщі. Як писав сучасний зарубіжний дослідник історії Другої світової війни В.Косик, „українці не підняли повстання, обмежившись локальними діями самозахисту від польських військ, що безладно відступаючи, утікали в напрямку Румунії. Вже 22 вересня більшовицькі війська вступили до Львова. СРСР одержав 200 тисяч кв. км. території з 12 мільйонами мешканців” [30].

Існує безліч доказів, що українське населення Західної України зустрічало своїх „визволителів” із хлібом і сіллю, під синьо-жовтими прапорами. Люди були щасливі, що прийшов кінець пануванню польської диктатури. В резолюції мітингу інтелігенції м.Львова з нагоди вступу Червоної армії у Західну Україну говорилося: „...Понад 20 років панування польських поміщиків та капіталістів трудового інтелігенція, як і весь трудящий народ Західної України, терпіла нелюдські знущання і поневолення, була позбавлена всяких можливостей для вільного розвитку своїх творчих сил на благо трудящого люду.

Але не дивлячись на всі перепони, на всі жорстокості польського уряду та його прислужників, до нас доносилось слово великої правди про чудову дійсність в Радянському Союзі, про щасливе життя всіх трудящих країни перемігшого соціалізму, і зокрема про життя наших єдинокровних братів Радянської України.

Тепер і для нас настав довгожданий час повного розквіту науки, культури і мистецтва, час нового, радісного життя.

Ми горді тим, що приєднуємось до великої армії радянської інтелігенції, і зобов'язуємось прикласти всі свої сили, все уміння своє та знання для широкого розвитку нашої творчої роботи на користь звільнених трудящих мас Західної України та всього великого Радянського Союзу.

Хай живе братерська дружба великої сім'ї багатонаціональних народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік!

Хай живе вільна Західна Україна!

Слава героїчній робітничо-селянській Червоній Армії!” [4].

29 вересня 1939 р. опубліковано Звернення командування Українського фронту „До трудового населення Західної України”, в якому йшлося про створення у містах і повітах тимчасових управлінь, а в селах – селянських комітетів. Однак, за спиною цих декоративних органів стояли поліоргани, на які покладалося завдання організувати скликання Народних зборів. Військова рада фронту призначила день виборів до Народних зборів Західної України – 22 жовтня, а день їх скликання – 26 жовтня 1939 р. На думку Б.Яроша, „безпосередніми організаторами підготовки виборів були працівники з Москви і

Києва. З Москви до Західної України направлено 1000 комуністів і 500 комсомольців. ЦК КП(б)У направив не менше 2000 комуністів і комсомольців. Своїх емісарів послали й інші владні структури. У підготовці виборів взяло участь понад 10 тисяч приїжджих агітаторів, а в роботі виборчих комісій – 7350 осіб [32, 23]. Необхідно погодитись із твердженням історика, що на хід і результати виборів вплинула присутність радянських військ, які базувалися у багатьох населених пунктах. Вибори до Народних зборів контролювалися і радянськими органами. Вибори, за традиціями сталінської системи, були по суті, „виборами без вибору” – з одним кандидатом. Тих, хто відверто відмовлявся голосувати, негайно карали [32, 24].

З біографією більшості кандидатів встигли ознайомитися оперативні працівники з НКВС, які працювали під виглядом „агітаторів”. Хто не викликав довіри – відсіювали. Як застережний захід проти проникнення на Народні Збори „класових ворогів” було й те, що на весь процес висунення і реєстрації кандидатів відводилося лише чотири дні [8, 8]. Загалом до Народних зборів Західної України обрали 1484 депутатів, за яких проголосувало згідно офіційної статистики 90,93% виборців [32, 24]. Однак, на думку більшості дослідників, результати виборів явно завищені, оскільки не відповідали реальним настроям виборців. Сучасні дослідники І. Андрухів і А. Француз, які вивчали виборчий процес на Станіславщині, констатували, що „польське населення (за даними перепису 1931 року тільки у трьох східно-галицьких воєводствах проживало 1 млн. 547 тис. осіб), яке болісно переживало втрату власної державності, складало більшість населення в тому ж Станіславі, Львові й інших містах. А тому, закономірно, не могло голосувати за включення західноукраїнських земель до складу СРСР. І в той же час, за даними виборчих комісій за „народних представників” у цих містах проголосувало понад 90% мешканців. Крім того, мали місце і численні випадки відмови брати участь у виборах і серед українського населення. Наприклад, мешканці села Красне Надвірнянського повіту прийшли не до виборчої дільниці, а зібралися біля церкви. На запитання „відповідальних працівників”: „Чому не йдете голосувати?” відповідали: „Ми за комунію голосувати не будемо. Хай живе віра і самостійна Україна” [8, 8].

Певні ілюзії на нову владу покладав і митрополит Андрей Шептицький. У листі-посланні до духовенства у вересні-жовтні 1939 р. він писав: „Обернулася картка історії, настала нова епоха... Будемо повинуватися владі, слухати законів, оскільки вони не противні Божому закону” [13]. Однак, дуже швидко митрополит переконався, що радянська конституція, яка обіцяла на словах все, що завгодно, є звичайнісінькою демагогією, а радянські війська прийшли не визволяти братів-українців, а несли з собою смерть. Андрей Шептицький дійшов висновку, що радянська є породженням сатани [17].

В листі до кардинала Євгена Тіссерана Андрей Шептицький 26 грудня 1939 р. так характеризував нову владу: „Дивлячись на цей режим в часі миру, бо ж їхній прихід сюди був мирним, можна зрозуміти, якими вони були в Іспанії в часі війни. Це є система абсолютно позбавлена всього, що є або могло б бути милосердним, або, навіть, доброзичливою, хоча б навіть до найубогіших. Здається, що все те, що походить від властей, має на меті притіяти, руйнувати, нищити і завдати болю, при тому всьому, неймовірне безладдя. Численні [нові] посади, бюро, комітети, представники всіх властей у Москві та в Києві – і всі ті уряди, які не мають чітко вираженого спрямування, уявляють, що вони покликані робити все, і що вони можуть усе робити. Всі накази даються під загрозою смерті, кожен відділ всіх цих урядів ставить вимоги та завжди погрожує смертю; видається, що всі ці працівники можуть дозволити собі вбити будь кого, без ризику бути покараними. Колишнє ЧК, яке зараз називається НКВД, притягає до себе і погрозами примушує молодь ставати тайними агентами. Від першої хвилини усі школи були проголошені державними. Заборонено вчити релігію і почалася тенденція систематичного згіршення, корумпування молоді, приваблюючи їх всякими танцями, музикою, іграми, та, врешті, пропагандою фанатичного атеїзму. Після комедії псевдо-плебісциту, парламент, який складеться із 1400 делегатів, одногосно прийняв рішення ліквідувати всі монастирі,

великих промисловців та власників. Від тоді всі чернечі згромадження були розпущеними. При церквах та учбових закладах ще працюють декілька священиків, які обслуговують церкви, а також декілька монахів і монахинь, убраних по-світському, що прислужують. Комерція майже зовсім націоналізована, неторговельні заклади конфісковані без відшкодування та перетворені на державне майно, конфіскована реальна власність у містах. Всі католицькі школи, сиротинці, інститути та товариства зліквідовані, а власність їхня конфіскована. Люди, котрі мали навіть найменшу власність, є зруйнованими. Почалася конфіскація майна сільських господарів, які хоч трохи багатші від інших. Не має суддів, не має адвокатів, не має нотаріусів, не має контрактів, не має захисту, не має апеляції жодних законів, яких би тут дотримувалися, жодних представників центральної влади, які би займали посаду трохи довше, і середні та локальні власті міняються, як у калейдоскопі" [5, 892-893].

Оцінюючи перетворення на західноукраїнських землях після „золотого вересня” 1939 р., сучасні дослідники підсумовують, що „насильницьке впровадження партоталітарної тоталітарної моделі ... було першою спробою експорту сталінізму, які багато разів повторюватимуться у процесі створення „соціалістичного табору”. Тоталітарна радянська система насаджена в період її найбільшого розквіту. Владні структури ще довгий час були відірвані від основної маси населення регіону й виражали лише власні інтереси режиму. На західноукраїнські землі було перенесено випробувані методи діяльності спеціальних служб. Зустрівши спочатку упередженість, а потім й опір багатьом своїм заходам, влада перейшла до масових репресій... Терор на західноукраїнських землях планувався і здійснювався на державному рівні і безпосередньо контролювався Москвою. Страх став органічною складовою радянського тоталітарного режиму” [32, 162].

Уже в грудні 1939 р. під грифом „Цілком таємно” була прийнята постанова Ради Народних Комісарів СРСР „Про насильницьку депортацію населення із західних областей України і Білорусії”. Того ж самого дня була затверджена РНК СРСР таємна інструкція Наркомату внутрішніх справ „Про депортацію населення західних областей України і Білорусії”. У ній вказувалось, що „спец переселенці-осібники (таку назву дали „визволителі” своїм раніше кривдженям „братам” – Авт.) направляються на лісорозробки Нарком лісу в Кіровську, Пермську, Вологодську, Архангельську, Іванівську, Ярославську, Новосибірську, Свердловську і Омську області, Красноярський і Алтайський краї Комі АРСР і розміщуються на шість робіт в окремих селищах від 100 до 500 сімей в кожному”. На кожного „спецпереселенця” заводилає „облікова картка”, яку заповнювали у трьох примірниках. Л.Берія вимагав, щоб її третій примірник направляли в ГУЛАГ НКВС СРСР.

У доповідній записці на ім'я Й.Сталіна і ЦК ВКП(б) Л.Берія повідомляв, що „в ліспромгоспах Архангельської області із 29 660 працездатних спец переселенців використовуються на роботі 25 192 чоловіка”. Із записки яскраво видно, що становище виселених жителів Західної України було каторжним. На кожного виселеного припадало житлової площі від 1,5 до 2 кв. м., їдальні могли прокормити тільки 60-70 відсотків усієї кількості виселених. Л.Берія доносив, що тільки в липні-вересні 1940 р. від тифу, дизентерії та інших хвороб померло 298 українців [4].

Станом на 25 січня 1940 р. на підставі складених списків і планів із Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської і Тернопільської областей підлягали депортації 17 807 сімей, в складі 95 193 особи, котрі проживали в 2054 населених пунктах. Для їх перевезення було виділено 3537 вагонів (із розрахунку 30 чоловік у вагоні). Із Станіславської області депортації підлягало 1837 сімей, в складі 9468 осіб із 135 населених пунктів, для яких зарезервовано 350 вагонів. Найбільша кількість осадників підлягали депортації з Тернопільської області – 6289 сімей, або 32967 осіб, та Львівської області – 4252 сім'ї, або 23316 осіб. В областях за цю акцію відповідали начальники УНКВС. Ця перша широкомасштабна депортацій на акція була чітко проведена 10-14 лютого 1940 р. Про злагодженість дій органів НКВС свідчить хоча б той факт, що станом на 15 годину 11 лютого в областях було примусово завантажено у вагони 16388 сімей, або 85362 особи.

Всього станом на 14 лютого було депортовано 17206 сімей, в складі 89062 особи; залишено тимчасово через хвороби – 1457 осіб; були відсутні на момент операції – 2152 особи; переїхали в інші райони до початку операції – 690 осіб; заховалось під час операції – 56 осіб; утекли під час операції – 34 особи. Із Станіславської області було вивезено 1810 сімей, або 9083 особи; залишено по хворобі – 0; були відсутні – 200 осіб; втекло – 5 осіб [8, 22]. В опублікованих працях наводяться різні дані щодо кількості депортованих із Західної України в 1939-1941 рр. Все ж, більшість авторів вважають, що у ці роки з Західної України та Західної Білорусії було вивезено у віддалені регіони Радянського Союзу від 1 мільйона 170 тисяч до 1 мільйона 250 тисяч осіб, тобто приблизно 10% населення [32, 56].

Андрей Шептицький намагався допомогти їм чим міг, хоча можливості його були невеликі. 17 квітня 1940 р. митрополит звернувся до духовенства з ініціативою: „...бажаючи сповнити свої душ пастирські обов'язки супроти тих наших вірних, які є переселені на східні границі нашого краю, наміряю звернутися до уряду СРСР з проханням дозволити уможливити мені і десятиєм священникам душ пастирську працю поміж тими переселеними”. Однак перед ним була споруджена непробивна більшовицька кам'яна стіна.

Важко жилося у вигнанні тисячам виселенців із Західної України, але справжнє пекло було на їхній батьківщині. Тверезий розум не міг цього сприймати...

Житель села Конюхів Стрийського району пригадував: „Народ чекав визволителів, а дочекався ще гірших поневолювачів”. Олександра Верес зі Стрийщини розповідала: „Добре пам'ятаю червень 1941 р. По місту прокотилася чутка, що німці відкрили тюрму, де НКВД катувало людей. Мешканці міста кинулися туди, щоб розпізнати замучених. Побігла і я, сподіваючись впізнати когось із знайомих.

На подвір'ї тюрми лежало багато понівечених мертвих людей, обличчя їхні важко було впізнати. Зупинилась я біля одної вбитої жінки. Серед інших, котрі лежать тут просто неба, вона виділялась. Струнка, молода, одягнена у вишневу блузочку, на обличчя нависало кучеряве волосся. Мені здалося, що я її знаю, що це моя шкільна вчителька. Але я помилилась. До неї підійшов місцевий священник із жінкою. Вона впізнала в цій дівчині доньку. Страшно було дивитися на імосць, яка припала до доньки, ридала, рвала на собі волосся.

Далі в ямах лежали замордовані інші люди. Скільки їх там було, не знаю. Більше дивитись не могла. Бігла додому не озираючись. Перед очима весь час мигтіло тіло молодої дівчини у вишневій блузочці, ввижались ями із закатованими... У голові – плач людей”.

У червні 1941 р. відступаючі більшовики розстрілювали всіх в'язнів і таємно закопували їх у Дем'яновому Лазу неподалік м.Івано-Франківська. Присуд і його виконання, за наказом політвідділу здійснювався військами НКВС 12-ї дивізії. В одній із ям Дем'янового Лазу збереглися у специфічно-хімічних умовах частини людського тіла, взуття, одежі, в кишенях котрої знайдено копії вироку з печаткою вищеназваної військової формації. Багато розстріляно молоденьких дівчат, вік котрих за експертизою не сягав вісімнадцяти років. Більшість дівчаток комісари використовували для власних розваг, а потім їх розстрілювали.

На червень 1941 р. тюрми НКВС були дійсно переповнені. Стрімке просування німецьких військ у Галичину примусило „лицарів плаща і кинджала” прискорити масові розстріли українських націоналістів. До цієї категорії вони, як правило, відносили все мирне населення. Так, вони поспішали. У Луцьку „установлено кулемети, і ось перші стрічки плюють по масі. Крик болю виривається із збитої гущі. А вбиті гребуть під собою легше й важче ранених. Та щоби міру кровопролиття виповнити вщерт, кидають большевики ручні гранати в той велетенський вузол з життя, крові й смерті. Що започаткували кулемети, де довершили ручні гранати... В добавок опричники НКВД кинули наосліп ручні гранати в камери, де сиділо по 30 і більше людей. Коли у луцькій в'язниці продовжувалась ота кровава советська купіль, німецький похід поступає і військо доходить до міста. Начальник і тюремна сторожа тікають”.

Щось подібне творилося і в Самборі. Львівські „Українські щоденні вісті” повідомляли: „Почалося це у четвер 26 червня. Енкаведисти підложили динаміт під жіночий відділ тюрми з 2-х камер і висадили в повітря. Там сиділо близько 30 жінок. Всі вони загинули... В п'ятницю 27 червня о пів на п'яту почалася на тюремному подвір'ї страшна стрілянина і масакрування людей. Повітря роздирали стріли та несамовиті зойк і благання: „Рятуйте, пощадіть!”. З 13 „а” камери, вікна якої виходили на подвір'я, в'язні почали кричати: „На подвір'ї стріляють людей!” [4].

Про методи слідства НКВС один із в'язнів дрогобицької тюрми розповідав: „Після мого першого страшного допиту мене довгий час не викликували до слідчого, бо, мабуть, не мали на мене певних доказів. Через це я мав час, з розповідей в'язнів, докладніше обізнатися з методами слідства НКВД у Дрогобичі. Такими методами було: 1) биття заарештованих залізними прутами, буками та спеціальними нагаями; 2) замикання у карцері. Це була холодна й мокра кімната у льоху, без жодного вікна. Там по стінах увесь час спливала вода і стояла на долівці. Туди вкидалося роздутого в'язня. Йому заборонялося сидати або спиратися до стіни. Тут тримали в'язня тиждень або два, а часом і більше, даючи 100 грамів хліба та 1 літр несолодженої кави на день; 3) психічне за ламання. Людину тримали, наприклад, 3-4 дні без перерви під столом, не даючи жодної їжі, а в той же час тут сидів і їв смачну їжу який-небудь НКВДист. Крім того, таку жертву час від часу били, як пса, куди попало; 4) інсценізація розстрілу, – так як це зробили зі мною; 5) вішання. Закладали в'язню петлю на шию, протягали шнурок через гак в стелі і підтягали людину в такий спосіб, щоб вона ледве торкалася ногами до землі. При цьому в'язня цілий час допитували; 6) метод підступу та обіцянок” [2, 395].

Для тисяч ув'язнених розстріл був звільненням від мук. Енкаведистські тюремні приміщення були оснащені найрізноманітнішими „приладдями”, які так нагадують середньовічну інквізицію. Загляньмо до Станіславської в'язниці. Недавні його господарі втекли перед наступаючими військами вермахту, забувши або не встигнувши знищити „знаряддя праці”: „Входимо в найбільш улюблену енкаведистами кімнату, в залу тортур. Ви цементована з відпливом по середині підлога цілком закривавлена, кров заціпеніла, почорніла, по стінах сліди струмків крові... У залі безліч різноманітних „приладдів”: шипці, кліщі, молотки, горсети з набитими цвяхами, які вдягали тортурованим на груди, „кафтани безпеки”, що не дозволяли арештованому ворухнутися ні в одну сторону, електричне крісло з різними дротами й дротиками, електричні лампи, що поражували очі чи голову, не згадуючи вже про безліч інших штукарських (модерно-большевицьких) приладів, як різні гаки до випалювання очей і т.ін.”. Таких прикладів можна навести тисячі. А тому неможливо не погодитися з кореспондентом дрогобицького „Вільного слова”, який писав: „Всі криваві дії „третього відділу його імператорської величності власної канцелярії” Миколи І – жандарма Європи – здаються дитячою забавкою порівняно з діями особистої варти Сталіна і його жидівських прихвоснів – НКВД” [4]. Після всього вищесказаного нам стане зрозуміло, чому в Галичині місцеве населення зустрічало німецькі війська як визволителів. Існує безліч фактів, що навіть солдати вермахту зі співчуттям ставилися до галичан.

Великих втрат зазнала інтелігенція Західної України. „Краківські вісті” 22 березня 1942 р. опублікували статтю, автор якої заховався під псевдонімом „Львовянин”. Наведемо її без скорочень, бо викладені в ній факти є своєрідним літописом репресій НКВС проти інтелігенції. „Хоча ми вже кількома наворотами подавали списки вбитих і змасакрованих, чи вивезених большевиками різних українських діячів з Галичини, проте не завадить зафіксувати для майбутнього історика імена і прізвища тих українських громадян, яких большевики арештували та вивезли. Деяких закатували ще тут у в'язницях.

І так при кінці вересня 1939 року НКВД арештувало у Львові адв. д-ра Дмитра Левицького, б. посла і голову УНДа та б. Української Парламентарної Репрезентації. Арештований сидів спершу у в'язниці при вул. Лонцького у Львові, опісля 20 жовтня 1939 р. вивезено його до Москви на Луб'янку. Від того часу пропав за ним слід. Далі НКВД арештувало таких б. послів УНДа: Володимира Целевича, Володимира Кузьмовича, Остапа

Луцького, Дмитра Великановича і Гриня Тершаківця, селянина з Каліцька в Рудеччині. Крім згаданих громадян НКВД арештувало у Львові і вивезло: проф. д-ра Володимира Старосольського, відомого адвоката у Львові, з дружиною, донькою та молодшим сином, ред. Івана Квасницю, адв. д-ра Альфреда Говиковича, проф. Амврозія Березовського, емер. суддю Купріяна Білинського, ред. Степана Рудика, Людвіка Розенберга (Чорнія), інж. Пшепюрського з дружиною з дому Вербицька. П. Панченка, м-ра О. Дроздовського, Софію з Колодів Андрієвську, Ярослава Скопляка, дир. „Елегантну”, Олександра Левицького, голову С.Т. „Україна”, ред. Михайла Струтинського, дир. Ореста Радловського, прок. Гриневецького, студ. політ. Степанівського, журн. Богдана Цісика (вбитий), о. Ковалика-редемпториста, о. Ковалюка, пароха Скнилова, проф. о. Івана Ждана, о. Володимира Харину, пароха Знесіння, о. Віктора Цебровського, арештованого в жовтні 1940 р., п. Романа Боровика, каменичника і настоятеля бурси, інж. Павла Дурбака з дружиною і молодшим сином, дир. Сильвестра Герасимовича, голову ФНС, лікаря д-ра Музику і д-ра Кордюка (обох забрали до війська), проф. Івана Шендрика, проф. В'ячеслава Заїкіна, радн. Альфреда Глинянського з донькою Тетяною, паню Юрчакову з донькою Благодіровою та маленькою дитиною, Василя Ткачука, письменника (до війська), п-ню Дарію Старосольську з донькою Уляною та сином інж. Ігором, вивезених у лютому 1940 р. у Казахстан, членів хору Котка „Трембіта” (з 80 осіб), проф. Степанію Шашкевич і проф. О. Пашкевича, адв. д-ра Заяця Михайла, ред. Голінатого Мелітоза, М. Потурая і Ковалишина Івана, робітників, арештованих в 1939 р., Францішку Ковалишин, Костюка Мих. і Петра та п-ні Дяків зі сином, г-ство Кияки, Климки, Маркевичі, Динники, Костіви, Дмитерки, Богдана Перепелицю (засуджений), Євгена Москву (засуджений), Дмитерка, Юліяна Думку, інж. Бялого.

Підберезці: Михайла Керного, селянина з Підберізець, члена ЦК УНО, Євгена Царя, Михайла Миця, Івана Влоха, Івана Дмитерка, Івана Дмитерка-Васильчикова, Михайла Влоха, Володимира Губку.

Коломия: адв. д-ра Івана Могильницького, адв. д-ра Івана Новодворського, радн. Кобринського, директора музею „Покуття”, адв. д-ра Антона Кузьмича, п. Миколу Новака, емер. залізничника та секретаря „Просвіти” Миколу Романенчука з родиною, селянина з Воскресінець.

Тернопіль: дир. Леня, сен. Миколу Малицького зі Шляхтинець, проф. І. Бриковича, Романа Пасіку, гімн. Учня та кількох інших учнів, Василя Онуферка, селянина із середньою освітою, п. Карабіневича, дир. театру, б. сен. Миколу Кузьміна з Озінного.

Золочів: адв. д-ра Безпалька з дружиною.

Товмач: Паню Макухову, дружину адвоката, Паню Кликайлову з 4-ма дітьми, дружину директора школи, п. Лукіянову, селянку Козишинову з Грушки, адв. м-ра Антона Гудя, інж. Ореста Павлюка.

Заліщики: лікаря д-ра Волинського з родиною, б. сен. адв. Василя Бараника.

Борщів: адв. Степана Воркуна, лікаря д-ра Матіяшека.

Чортків: адв. д-ра Володимира Єлєкторовича, адв. д-ра Остапа Юрчинського, лікаря д-ра Петра Синенького, лікаря д-ра Теодора Руденського з Білобожниці.

Надвірна: д-ра Миколу Николайчука, його дружину з 2-ма дітьми вивезли до Казахстану, Миколу Гринішака, адв. соліцитатора вивезено в Архангельськ, д-ра Валеріяна Банана (помер), студентів: Степана Донця та його брата і Богдана Лилика (всіх трьох убито).

Станіславів: адв. д-ра Биха, адв. д-ра Юліяна Олесницького, д-ра Ілька Поповича (вернувся), Теодора Мартинця, дир. банку.

Самбір: Іларія Тарнавського, б. посла і селянина, арешт. і засудж. на 10 літ (рідня: жінка, 5 доньок і зять вивезені в Казахстан), д-ра Кульчицького, Миколу Богуцького (убито), Семена Жука (убито).

Дрогобич: д-ра Івана Блажкевича, б. посла, адв. д-ра Володимира Ільницького і проф. Івана Чмолу.

Яворів: адв. д-ра Михайла Фільця з родиною, дир. Кравичеву-Рудницьку зі сином, Назаровича Омеляна, дир. задаткової каси, б. дир. гімназії, Харамбуру Семена, редактора „Українського слова”.

Бережани: адв. д-ра Франца Коковського, д-ра Василя Левицького.

Радехів: адв. д-ра Ярослава Селезінку, о. Матвієнка з Гумніськ.

Богородчани: адв. д-ра Осипа Когута, Миколу Цюкенду, селянина.

Снятин: адв. д-ра Гриця Ганкевича, посла, арештовано і вивезено в листопаді 1939 р., Теофіля Ляшкевича, секретаря філії „Просвіти”, селянина Гнідана, Марію Ганкевич з двома дітьми вивезено в лютому 1940 р., Іллю та Олену Кіцулів, селян зі села Будило ва вивезено в травні 1941 р.

Рогатин: б. посла Андрія Гривняка.

Стрий: адв. д-ра Романа Домбачевського.

Долина: Паню Притулякову, друж. священника.

Броди: адв. д-ра Жовнірчука, голову філії „Просвіти”.

Калуш: Анну Самотовку з Войникова зі сином Богданом-Романом.

Букач: д-ра Гриніва родину вивезено, адв. м-ра Данилова, дир. винницького „Українбанку”.

Волинь: б. сен. Миколу Маслова з родиною, б. ред. Олександра Ковалевського, Паню Багринівську.

Померли у львівській в'язниці: Іван Кушнір, Порфір Буняк, Іван Кузьмич” [З, 147-150].

Не кращим чином поводитись органи зі священниками. Ось що розповів священник Григорій Хамчук у 1943 р.: „Большевицькі часи в парохії Кійданці з дочерного Романове село були страшні. Частина населення головно та, що була подекуди зрадикалізована, в початках, не визнаючися на забрїханості і підлім підході до справи більшовицьких агітаторів, зачала їм сприяти та захвалювати їхній режим. Цей стан тривав не більше півроку – а відтак прийшло отверезіння, хотя й кілька одиниць остало запамороченими до кінця „влади” більшовицької.

Большевики під час свого побуту нікого в парохії не вбили. Натомість Романове село, осталось так, що нікого не вивезли – зате з Кайданець вивезли сім родин – то всіх обряду римо-католицького, вважаючи їх за осадників, бо они накупили перед тим досить поля при парцеляції місцевого фільварку. Вивозили їх вночі – о 12-тій годині ночі, несподівано, напрасно – в 11/1940 р. – при страшнім морозі та сніжній завії на станцію Максимівку, відразу до товарних вагонів, не даючи родині приступу до них, та вивезли їх на Сибір, в область ріки Єнісей.

Арештували були большевики в Кійданцях 5 людей. Один з них утік з тюрми з Тернополя, а прочих чотирьох вивезли яко засуджених і нема вістки про них.

В Романовім селі рівно ж арештували були двох господарів. Один з них визволився і вернув домів, – а другий втік з-під Петрограду, та умер по двох тижнях вдома на п'ятнистий тиф.

Місцевого священника з парохіяльного дому не прогнали – а це найправдо подібніше тому, що домівка ця столітня ліп'янка, соломою крита та лише з двома меш кальними убікаціями. Але в 1939 р. восени в місяці жовтні, зграбували все майно пароха – а то: інвентар живий і мертвий, все збіже – весь збір 1939 р. – так, що опісля парох був з родиною полишений на ласку побожних парохіян, котрі потайки удержували його. Ерекціональне поле роздали весною 1940 р. між селян – котрі все ж таки не вважали того поля своєю власністю, а обіцялися давати спілку. Священникови оставили коло помешкання одноморговий город, котрим мусів сам управляти

... Проти релігійних мітингів майже не було. З початку в 1939 р. було два мітинги, що мали закраску протирелігійних, але промови на них не мали впливу на нарід, бо слухачі прийняли їх з усмішками, та ніхто з місцевих людей не брав активної участі в тих мітингах. Люди були лише пасивними слухачами. Натомість по хатах – так би сказати – приватно,

агітовано проти віри, церкви і духовенства. То само діялося в сільських установах, ними заложених: комсомолі, сільклубі, драмгуртку і кооперативі. Тут священник вступу не мав, бо можна було наразитися на щось найгіршого.

Церкви в обох селах не замикали, тільки треба було бути завжди обережним з відправою богослужінь в неділі і свята, а головню, коли ходило о яку трудову ударну кампанію, як прим.: ударна посівна кампанія, ударна кампанія молочення збіжжя і т.і. Тоді треба було відправляти або рано або вечором. До церкви на Богослужіння люди ходили і то в дочірній Романове село навіть сільська „влада” – все і всі обов’язково – натомість в матерній Кійданці, де був більший терор, сільська „влада” поголовно до церкви не ходила, а решта парохіян ходили правильно і точно, але крилися з тим, бо ходили заулками, поза городи, йшли в поля, а звідти вертали до церкви, уникаючи в той спосіб насмішок і секатор” [3, 163-164].

В умовах, які склалися, єдиною силою, що не змиралася з більшовицькою окупацією Західної України, була ОУН. Уже згадуваний В.Косик писав, що «у різних місцях вони організували збройні акції проти членів НКВД. У 1941 р. у Львові відбувся великий процес над 59 членами ОУН. Сорок два звинувачених, із них одинадцять жінок, отримали смертний вирок й приблизно двадцять осіб було страчено зразу після процесу». Судовий процес над 64-ма членами ОУН детально описав Д.Білий [2, 395-398]. ОУН постійно збільшувала свої ряди, хоча необхідно погодитися з твердженням Г.Васьковича, що вона не мала «відповідної до тяжких обставин ні сили, ні досвідів» [11, 71]. Нерідко навіть вороги українських підпільників визнавали за ОУН справедливість їхньої боротьби проти окупантів. Так, учасник Другої світової війни, інвалід другої групи Юрій Стеклов однозначно заявив: «Я вот – русский, но если бы был украинцем, гордился б, чтоб меня называли „бандерівцем”. Он, С.Бандера, боролся за возрождение нации, культуры, языка своего народа, за освобождение земли своей от 350-летней оккупации» [2, 410].

Отже, 1939-1941 рр. були кривавими для миролюбивого населення Західної України. За цей невеликий проміжок часу люди встигли збагнути, що таке радянська влада і «армія-визволителька», яка її захищає.

У ХХ столітті український народ мав кілька спроб, щоб здобути свою державність. Спроба 1917-1920-х років досить детально описана в історичній літературі. Однак, чомусь обходиться мовчанкою Акт 30 червня 1941 р., коли група радикальних українських націоналістів бандерівського крила на чолі з Ярославом Стецьком зробила спробу відновити державність на певній частині українських земель. Ця подія постійно фальсифікувалася, а її організатори вважалися запродавцями народу, що прагнули повернути колесо історії назад. У колективній монографії «Історія Української РСР: короткий нарис» безпідставно твердилось: «30 червня 1941 р. вони (українські націоналісти – Авт.) залили вулиці Львова кров’ю радянських громадян. При підтримці фашистів банди націоналістів чинили криваві розправи над мирним населенням західних областей республіки, знищували всіх, кого тільки підозрювали в співчутті Радянській владі, тримаючи тих, хто залишився, у постійному страсі» [19, 364]. Така оцінка Акту 30 червня 1941 р. була характерна для всіх без винятку праць радянських істориків про Другу світову війну. Виняток становили, хіба-що, дослідження зарубіжних вчених. Що стосується вітчизняної історіографії, то кардинальні зміни відбулися тільки на початку 90-х років.

У 1991 р. в Івано-Франківську проходила наукова конференція „Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: історія, уроки, сучасність”, на якій були присутні відомі у наукових колах дослідники з даної проблематики [25]. Поділилися своїми думками і активні учасники тих подій. П.Дужий у своїй доповіді „ОУН – організатор збройних сил України” відзначив: „Епохальне значення в історії боротьби за українську державність має Акт 30 червня 1941 р., ... той величний Акт, який за маніфестував перед цілим світом, що єдиним господарем на українській землі є лише український нарід” [25, 33-35]. Змістовним був виступ відомого зарубіжного дослідника В.Косика. Вчений простежив відношення до Акту 30 червня двох ОУН – Мельника і

Бандери. На його думку, мельниківці „вороже поставилися до цього Акту: їх позиція не змінилася й понині. Ця організація назвала тоді політику ОУН – Бандери „політикою блефів”. В.Косик чітко довів, що звинувачення А.Мельником прихильників С.Бандери у колаборантстві з німцями було безпідставним. Дослідник твердив, що „насправді ж у проголошенні нічого такого не було. Текст проголошення... був виготовлений у трьох примірниках. Один з них, із власноручними нотатками та підписом Я.Стецька, зберігся в архівах Києва. В ньому є лише ствердження, що Українська Держава буде співпрацювати з гітлерівською Німеччиною, яка „допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації”, а українська армія буде творитися (отже якої ще нема), спільно з німецькою державою боротися „проти московської окупації за Суверенну Українську державу і новий лад у цілому світі”. В.Косик довів, що факт невизнання німцями незалежності України призвів до боротьби українських патріотів в загонах УПА як проти фашизму, так і проти більшовиків. Відомий дослідник історії Другої світової війни переконаний, що „про Акт 30 червня 1941 р. можна написати велику працю” [25, 24-28].

Інший зарубіжний дослідник Т.Гунчак писав, що Акт 30 червня 1941 р. „українське населення вітало з великим ентузіазмом”, а німецькі власті були поставлені перед доконаним фактом. Вчений підкреслив: „Дивлячись на ті події з історичної перспективи, можна сміливо твердити, що проголошення Крайового правління Української держави з усіма недосконаlostями цього Акту було поворотним пунктом в українській політиці” [16, 226]. Після проведених німцями арештів відомих українських провідників, „витворилася досить чітка ситуація: по один бік – український самостійницький рух під проводом Бандери, по другий – німецька окупаційна влада. Щодо групи Мельника, то й вона невдовзі розчарувалася у німецькій політиці і стала у виразну опозицію до Третього Рейху” [16, 227].

З Т.Гунчаком погоджується Г.Васькович: «Німецька окупаційна адміністрація під контролею гестапо щораз більше вороже почала поводитися з нашим населенням, не даючи йому жодного віддиху після довгоочікуваного визволення від большевицької Росії. Тому для діючої політичної сили, якою була ОУН під проводом Степана Бандери, прийшло невідкладне питання нових форм боротьби пристосованих до потреб часу. Щоб могли захистити себе і народ перед новим західним окупантом і одночасно відтиснути большевицькі партизанські відділи з української території, вирішено приступити до організування національних військових з'єднань залежних від політичного проводу ОУН» [11, 71]. Таким чином, Акт 30 червня 1941 р. прискорив процес формування бойових відділів Української Повстанської Армії.

У 1991 р. видавництво української діаспори в Торонто і Нью-Йорку видало спогади активного учасника національно-визвольних змагань Дмитра Куп'яка «Спогади нерозстріляного». Автор пригадував: «У ніч на перше липня я ночував на хуторі біля села Убині у Г.Степаніва. Раненько приїхав ровером із села станичний ОУН і, дуже схвильований, домагався у господарів бачити мене. Увійшовши до хати, замість привіту, він одним віддихом виголосив: «Друже Весляр! (псевдо Д.Куп'яка – Авт.). Ми вже маємо свою державу. Вчора вечером передавали по радіо зі Львова «Акт проголошення Української Держави». Створено Тимчасовий уряд. Слова станичного наповнили мене великою радістю. Наша віковична мрія стала дійсністю». Раділи не тільки члени ОУН, Були щасливі й прості люди: «Сину, яка я щаслива, що діждалась з вами цієї радісної хвилини. Нарешті сталося те, до чого ви так вперто стреміли, наражаючись на смерть» [22, 138-141].

Д.Куп'як детально пише про перетворення, які відбулися після проголошення Акту 30 червня: Провід революційної ОУН «створив адміністративну мережу на всіх звільнених від большевиків землях. Було створено обласні та повітові центри, зорганізовано міліцію, відновлено економічно-господарське життя, створено міські та повітові управи. Нестачу кваліфікованих фахівців у деяких відділах заповняли, тимчасово, менш кваліфікованими. Але жертвенними людьми, які виконували із запалом і самопосвятою свої обов'язки. Вчорашній рахівник перебирав відповідальність за роботу фінансового відділу в повіті чи

місті. Технік-електрик відповідав за справжнє функціонування електривні. Кожний відчував, що тепер дуже важливо тримати лад та порядок і не допустити до анархії та безправ'я, забезпечити недоторканість державного майна, щоб воно не стало легкою наживою різних спекулянтів» [22, 141-144].

Однак, необхідно відзначити, що крім української адміністрації у великих містах були німецькі комендатури. «За наступаючою німецькою армією, – пригадавав Д.Куп'як, – йшли т.зв. айнзацгрупи (спецвідділи) політичної поліції, що склалися з 800-1000 вояків. На них було покладено очищення терену і ліквідація небезпечних для німців елементів. Відповідальним за «очищення терену» у Львові, шефом «айнзацгрупи Ц» був СС бригадир д-р Шингарт. Група бригадира Шингарта відповідає за знищення польських професорів у Львові з 3 на 4 липня у 1941 році» [22, 142].

Невдовзі після проголошення Акту 30 червня 1941 р. фашисти розпочали масові репресії проти українських патріотів. Г.Васькович писав про «арештування голови Тимчасового Правління Ярослава Стецька та інших членів Правління, 12-го дня після проголошення відновлення української держави у Львові, а ще перед Тим арештували Провідника ОУН Степана Бандеру в Берліні, разом з іншими його співпрацівниками, членами Організації...» [11, 71]. Сучасний зарубіжний історик і політолог П.Мірчук констатував, що „ще до захоплення Києва гестапо слідкувало пильно за „бандерівцями”, які готувалися проголосити відновлення української держави в Києві. Їх як членів „похідних груп”, що входили до Києва, від перших днів переловлювало гестапо і розстрілювало у Бабиному Яру... „Бандерівці” були першими жертвами німецького терору у Львові і в Києві...” [26, 66-67].

Така оцінка Акту 30 червня 1941 р. дається в зарубіжній історіографії та спогадах очевидців. Спонуємо більш детально зупинитися на процесі проголошення української незалежності та реакції на цю подію з боку фашистської Німеччини.

15 червня 1941 р. з ініціативи С.Бандери до німецького уряду був направлений меморандум ОУН, в якому доводилася необхідність співпраці України і Рейху. Керівники ОУН(б) заявили: „Цей меморандум... базується на переконанні, що весь цей комплекс питань важливий за своїми вагомими наслідками не тільки для України, але також для Німецького рейху, і тільки таке рішення, яке відповідатиме історичним та народним інтересам України, завдасть також багато для користі для Німеччини...”

Дальше тут будуть висунені тільки ті аспекти, які за торкнуться інтереси Німецького рейху, але це не означає, що інтереси України мають бути другорядні. Бо українські націоналісти насамперед заступають інтереси власного народу.

Навіть якщо при вході в Україну німецькі війська спочатку будуть samozрозуміло зустрічати як визволителів, таке ставлення може швидко змінитися якщо Німеччина увійде на Україну без наміру відновлення Української Держави і використання відповідних гасел.

Без незалежної Української Держави новий порядок в Європі немислимий...” [21, 501-502].

30 червня 1941 р. голова Національних Зборів Я.Стецько підписав Акт відновлення Української Держави, який швидко набув великого розголосу в Європі, зокрема, в Німеччині. Вважаємо за необхідне навести документ цілком:

І. Волею Українського Народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська Влада запевнить Українському Народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України – Києві з волі українського народу.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно спів діяти з Націонал-Соціалістичною Великонімецькою, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації.

Українська Національна Революційна Армія, що творитиметься на українській землі, боротиметься далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Українську Державу і новий справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава! Хай живе Організація Українських Націоналістів! Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні! Героям Слава! [21, 504-505].

І меморандум, і Акт відновлення Української Держави зробили справжній переполох серед урядових кіл Німеччини. І це, незважаючи на те, що під час оголошення Акту був присутній зв'язковий німецької армії Ганс Кох, який навіть вжив слова: „Маєте тепер Україну” [15, 29-30]. 1 липня 1941 р. Гроскопф рапортував у Міністерство закордонних справ Німеччини: „Ця держава (Україна – Авт.) повинна бути незалежною також і економічно, і не мати свій економічний центр в Берліні. Вона мусить крім того мати власні збройні сили, які стануть гарантом німецько-українського союзу й зможуть зменшити тиск Росії. Щоб підкреслити вимогу мати для України цю важливу і сильну позицію, меморандум стверджує, що приклад новостворених держав, таких як Словаччина і Хорватія, не може служити моделлю для Великої України” [21, 505]. Такими були вимоги керівництва ОУН по відношенню до Німеччини. У зв'язку з тим, що С.Бандера був відсутній у Львові під час проголошення Акту 30 червня, у німецького командування виникла думка, що він взагалі не в курсі справи. 3 липня 1941 р. у Кракові відбулася зустріч державного підсекретаря Кундта, д-ра Феля, судді фон Бюлова, полковника Бізанца з німецького боку і Степана Бандери та його прихильників з другого. Наведемо окремі місця з розмови:

«Бандера: Ми вступили в бій, що розгортається нині, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї та цілі. Коли цей останній бій почався, я віддав наказ моїм людям здійснити все можливе, щоб можна було взяти участь у боротьбі разом із німецькими військами. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ ще перед початком війни.

Кундт: Чи на основі ваших наказів ваші люди проголосили вас тимчасовим головою першого українського уряду на Західній Україні?

Бандера: Я віддав наказ, будучи головою Організації Українських Націоналістів (ОУН), тобто як провідник українських націоналістів, оскільки ця організація перебуває у проводі українського народу. Я говорю тут від імені ОУН як провідник українського народу. ОУН – єдина організація, що вела боротьбу, і вона має право на підставі теперішньої боротьби творити уряд.

Кундт: Це право належить німецькому вермахту і фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право призначати український уряд.

Бандера: Я хотів би ще раз ствердити і вяснити, що стосовно всіх наказів, які я видавав, я не покликався на жоден наказ ані на жодне порозуміння з будь-якою німецькою службовою інстанцією. Даючи всі розпорядження, я не спирався на жоден наказ, на жодну згоду німецьких чинників, а лише на мандат, що його я отримав від українців. Будівництво й організація українського життя можуть бути зrealізовані передусім лише українцями на замешканій ними території, і це може само собою статися тільки тоді, коли до цього будуть залучені українські фактори. Я є тої думки, що тимчасово це можливе в порозумінні з німцями.

Кундт: Тільки сам Адольф Гітлер вирішує, що там буде відбуватися» [21, 510].

Після такої розмови слід було чекати, що незабаром послідує арешти. В одному з документів під грифом «Таємна справа Райху» зафіксовано: «Як повідомлялось раніше, керівники українських націоналістів перебувають під домашнім арештом. Бандеру доставлено в Берлін. Проводиться його допит» [21, 511]. До цього додамо, що з 1939 по 1944 рр. С.Бандера перебував у в'язниці.

Цікаві думки щодо проголошення Акту 30 червня висловив один з помічників С.Бандери Степан Ленкавський: „Наближалася нова воєнна хуртовина, яка несла Україні нову зміну внутріполітичної ситуації. Відповідно до цього треба було встановити новий план праці ОУН... Припускалося, що німецькі цілі на Україні не будуть кращими від більшовизму, про це свідчила роля Карпатської України. Виходили з таких тверджень: а) зважаючи на те, що німці не зможуть опанувати окупованих просторів Європи, вони втягатимуть до боротьби за свої цілі поневолені народи; б) не чекаючи на ініціативу німців, треба проголосити на українських землях самостійність і тим зашухувати німців; в) німці – добрі військовики, але погані політики. Щоб захопити зненацька німців цим планом, провід ОУН у день вибуху війни 21 червня 1941 року скликав конференцію представників різних українських політичних угруповань, крім мельниківців, які не прийшли, в Кракові. На конференції вирішено було втілити цей план у життя у Львові. 30 червня 1941 року у Львові відбулися великі маніфестаційні народні збори, на яких проголошено Акт Відновлення Української Державності й покликано до життя Тимчасовий Уряд України на чолі зі Стецьком-Карбовичем” [23, 89]. Ця подія, на думку С.Ленкавського, викликала величезний резонанс по всій Україні, а з іншого боку, викликала „дезорієнтацію серед німців”: „Нацистська партія була вражена несподіванкою і не могла рішитись ні на ліквідацію Тимчасового Уряду, ні на продовження його праці. Від нього вимагали, щоб він оголосив недійсним Акт 30 червня...” [23, 90].

С.Бандера у статті „Слово до українських націоналістів-революціонерів” (1948) відзначав: „При підготовці відновлення самостійної української держави проти волі Німеччини передбачалося такий розвиток і враховано німецькі репресії. Отже йшлося про те, хто, який політичний чинник виступатиме як відповідальний, з усіма наслідками цього. Треба було виступати з відкритим шоломом. Коли не було змоги в даній ситуації зброєю оборонити українську державність, то було конечно, щоб ті, хто її очолили, не ховались ніяким способом і не зреклися її під жодним тиском. Революційна ОУН вважала, що мусить взяти на себе відповідальність і обов'язок відстояти перед світом і перед ворогом право і волю українського народу. Тому в самому Акті 30 червня була виразно зафіксована ініціатива ОУН, а Державне правління очолив член Проводу ОУН. Зроблено все так, що на Організації зосередилася відповідальність, слідом за цим і всі репресії ворога, спрямовані проти української держави, впали на ОУН, яка була загартована і підготована до боротьби, а не на інші українські політичні чинники” [9 а, 41].

5 липня 1941 р. прем'єр-міністр Я.Стецько проголосив повний склад Українського Державного Правління (УДП): Ярослав Стецько – голова і керівник ресорту соціальних реформ; професор М.Панчишин – перший заступник голови і керівник міністерства здоров'я; д-р. Роман Осінчук і д-р. Олександр Барвінський – заступники міністра здоров'я, д-р. Лев Ребет – другий заступник голови УДП; генерал Всеволод Петрів – міністр оборони; сотник Роман Шухевич і поручник Олекса Гасин – заступники міністра оборони; д-р. Володимир Лисий – міністр внутрішніх справ; д-р. Кость Паньківський – заступник міністра внутрішніх справ; Микола Лебедь – міністр державної безпеки; Володимир Стахів – міністр закордонних справ; професор, д-р. Олександр Марітчак – заступник міністра закордонних справ; д-р. Юліян Федусевич – міністр справедливості; д-р. Богдан Дзерович – заступник міністра справедливості; інженер Юліян Павликовський – міністр народного господарства; мгр. Дмитро Яців і Роман Ільницький – державні секретарі міністра народного господарства; д-р., інженер, агроном Євген Храпливий – міністр сільського господарства; дипломований інженер Ілярій Ольховий – міністр фінансів; дипломований

інженер Андрій П'ясецький – міністр лісництва, професор, д-р. Володимир Радзикович – міністр освіти і пропаганди; Осип Позичанюк і Ярослав Старух – державні секретарі міністра інформації і пропаганди; Іван Климів-Легенда – міністр політичної координації; Н.Мороз – міністр пошти і телеграфу; д-р. Михайло Росляк – начальник президіальної канцелярії. Також проголошено, що офіційним тимчасовим осідком УДП є будинок при площі Смольки, ч. 4, де раніше знаходилася палата праці. Схвалено офіційні печатки УДП [9 а, 18].

Окрім Львівського обласного управління в першій половині липня 1941 р. було організоване Станіславське обласне управління з 8 відділами, на чолі якого став інженер Ілля Сем'янчук, заступником його був д-р. Б.Рибчук. Згодом були сформовані обласні управління в Дрогобичі, Тернополі (очолене В.Охримовичем), Луцьку, Рівному, Кам'янці-Подільському, Житомирі (очолене Олександром Яценюком), Вінниці, Кіровограді (очолене Ведмедьовим) та Дніпропетровську. Всі вони підпорядковувалися УДП. Львів вважався тимчасовою столицею до того часу, коли осідок УДП зможе бути перенесений до Києва [9 а, 18-19].

1 липня 1941 р. Митрополит Андрей Шептицький звернувся з пастирським листом до українського народу: „З волі Всемогучого й Все милосердного Бога в Тройці Єдиного зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України.

Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили й проголосили ту історичну подію.

Повідомляючи Тебе, Український Народе, про таке вислухання наших благальних молитов, взиваю Тебе до вияву вдячності для Всевишнього, вірності для Його Церкви і послуху для влади.

Воєнні часи вимагатимуть ще многих жертв, але діло, розпочате в ім'я Божє ж Божою благодаттю, буде доведене до успішного кінця.

Жертви, яких потреба конечно до досягнення нашої цілі, полягатимуть передусім на послушному піддані справедливим наказам влади, не противним Божим законам.

Український народ мусить у цій історичній хвилі показати, що має досить почуття авторитету й життєвої сили, щоби заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким міг би розвинути усі Богом собі дані сили.

Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що ви дорослі до державного життя.

Установленій владі віддаємо належний по́слух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька.

Від Уряду ним покликаного до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднили б потреби й добро всіх замешкаючих наш край громадян, без огляду на це, до якого віросповідання, народності й суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі Твої праці, Український Народе, і нехай дасть усім вашим Провідникам Святу Мудрість з Неба” [9 а, 77].

Через деякий час А.Шептицький написав полковнику Андрію Мельнику листа наступного змісту: „Вся українська громадськість вимагає як обов'язково необхідну передумову Вашу взаємну згоду з Бандерою і припинення цієї суперечки, такої страшної і шкідливої для української справи. Є немислимим, щоб після більшовицького панування ОУН мала принести нам братовбивчу війну з усім нещастям, яке з цього настане. Ми визнаємо Ярослава Стецька як Вашого і Степана Бандери підлеглого, не вмішуючись у Ваші внутрішні суперечки. Прошу взяти це до уваги. Я очікую на Вашу відповідь стосовно Вашої повної злагоди. Бажаю Вашого благословення. З сердечним вітанням Андрей, митрополит” [20, 75]. Під тиском німців десь до 12 липня всі українські угруповання заявили про свою лояльність до німецьких властей – через зв'язкового офіцера Верховного командування вермахту Г.Коха. Тільки ОУН(б) заявила Коху, що потребує роз'яснень з двох питань: ставлення німців до майбутнього України і звільнення С.Бандери з-під арешту. Г.Кох ці питання вирішити, звісно, не міг. Відмовчування гітлерівців щодо майбутнього України мало свою мету. Вона виразно проявилась 16 липня 1941 р. на нараді

у Гітлера, який ствердив, що тактично правильно казати, що остаточне врегулювання ще відбудеться, в той час, коли воно вже відбулось. Німеччина не піде з завойованих територій. Староавстрійська Галичина, за задумом Гітлера, мала відійти до Райху. В Криму теж мають бути німці. Тому 17 липня Гітлер своїм декретом приєднує Галичину до Генерального губернаторства. Українці в Галичині сприйняли рішення як приєднання до Польщі. Як чергову історичну кривду проти українського народу оцінив що дію А.Мельник у листі до А.Розенберга. І С.Бандера, і Я.Стецько в листах до Гітлера від 3 серпня 1941 р. (коли дізнались про цей декрет) висловили свою незгоду з прийнятим рішенням, зазначивши, що воно посилило анти німецькі настрої [28, 20].

„Арештування Стецька, Степана Бандери і кілька десятків членів ОУН(б), – писав С.Горак, – викликало розгублення серед членства, насторожило організацію, але не довело негайно до зміни політики ОУН(б) супроти німців” [15, 31]. 6 липня 1941 р. „на зібранні передових громадян міста Львова, скликаних проводом ОУН(б)... у висліді дискусії вирішено створити постійну раду, зложену з 13 осіб під головуванням д-ра Костя Левицького, який недавно повернувся із більшовицькою пюрми. Вибране тіло проголошено Радою Сеньйорів, а на почесного голову покликано одностайно Митрополита Андрея Шептицького. Подібно, як Акт 30 червня, Рада Сеньйорів виникла з української ініціативи, а не з наказу чи дозволу Берліну чи Москви, як це мало місце з прилученням Західної України до УССР/СССР в жовтні 1939 р... Крім Костя Левицького до Ради Сеньйорів увійшли о. Й.Сліпий, о. Гаврило Костельник, о. Юліан Дзерович, радник Юліан Федусевич, дир. Іван Филипович, нотар Роман Заячківський, проф. Лука Турчин, проф. Ярослав Білецький, д-р. Олександр Бариняк, інж. Ярослав Степанович, проф. Володимир Радзикович, д-р. Степан Дмуховський. У дальшому членство Ради збільшено до 45 осіб. Середній вік членів ради 42 роки. Рада визнала Акт 30 червня, але рівночасно вимагала примирення внутрі ОУН. На жаль цей заклик не завершився успіхом. Після ліквідації управління Стецька, Рада Сеньйорів залишалася самотнім українським репрезентантом супроти німців і тому зайшла потреба вияснення її відношення до армії і німців” [15, 31-33].

Реакція Німеччини на активізацію національно-визвольного руху на західноукраїнських землях була однозначною. На початку серпня 1941 р. представник німецької влади у Львові заявив: „1) Німці прийшли на Схід як окупанти. Галичина прислана до Райху, вона стає п'ятим дистриктом ГГ (Генерального Губернаторства – Авт.), у кожному відношенні таким самим, як чотири давні дистрикти. Ніяких окремих справ ані дистрикт як такий, ані населення дистрикту, зокрема українці, не будуть мати... 3) Організація українців можлива єдино тільки в формі допомогових комітетів...” [11, 72].

Під впливом подій, що мали місце в Галичині, активізувався національно-визвольний рух на Великій Україні. Яскраву сторінку в його історії посідає діяльність українських патріотів по видавництву газети „Українське слово” в Києві. Дослідник цього питання Ю.Бойко відзначав: „Початково „Українське слово” друкувалося на Фундуклівській вулиці номер 19, а пізніше на Бульварно-Кудрявській 24 і використало для газети технічно-друкарські засоби, які чудом не були знищені. Редактором „Українського слова” став член ОУН Іван Рогач, коло нього купчилися – І.Прлявський, П.Олійний, О.Оршан-Чемеринський, Яковенко, О.Штуль, М.Ситник та інші. 22 жовтня до них прилучилася О.Теліга. Наклад часопису коливався між 20 і 50 000 примірників, отже, ставав він справді формівником свідомості й діяльності українців у Києві й поза його обширом, наскільки вдавалося просунути кольпортажу в інші місцевості.

Розмір газети був чотиристорінковий. До того нерегулярно виходив додаток „Література і мистецтво”, редагований М.Ситником, згодом, замість цього додатку, стали виходити „Літаври”, редактором яких стала О.Теліга. Їх появилася всього-навсього чотири числа.

„Українське слово” перебувало під контролею німецького цензора. Це автоматично зобов'язувало до вміщування військових вісток з Головної Кватири німецької армії. До цього іноді подавалися офіційні з німецько-військової сторони статті... На сторінках „Українського слова” „не знайшлося місця” для фотографій політичних діячів Ш-го Райху.

Зате у приміщенні „Українського слова” висів плакат: „Тут говорити лише по-українськи”. На стінах редакторських кімнат висіли портрети Петлюри, Коновальця, полк. Мельника і національний тризуб.

З великою сміливістю ставила газета основні духовні проблеми українства і практичні завдання для підтримки української держави. Цензура спочатку не наважувалася скрізь уживати цензорського олівця, і матеріяли, позначені українською духовою національною суверенністю щоразу з’являлися на сторінках газети. Пізніше, десь у листопаді-грудні змінено цензора, загострено цензурний тиск, однаке редактори вирішили далі йти всупереч цензурним вказівкам” [10, 143].

Сьогоднішньому поколінню мало що відомо про зміст публікацій „Українського слова”. Зупинимось тільки на одній з них, яка, за висловленням Д.Федаки, „наскрізь пройнята українськими державницькими ідеалами”. Мова йде про статтю Івана Рогача „Вічний дух української людини” (26 жовтня 1941 р.). „У сьогоднішнього українця в його підсвідомості нагромаджено багато енергії, багато творчої енергії, багато творчих поривів українських предків. Цю енергію треба збудити! Мусить кожний знайти себе і всупереч твердій дійсності, всупереч 23-літньому нищенню і голоду мусимо подати світові доказ, що ми живемо... Геть пригніченість, геть прихнюпленисть, геть все, що нагадує нам неволю, геть все неприродне українській людині. Надійшов час, щоб ми знову випростили свою українську спину і ступили на дальший наш життєвий шлях твердою українською ногою, в якій відчувається стопа і княжих дружинників, і козацьких предків, і всіх борців за краще українське майбутнє!” [18, 11].

В січні 1942 р. у Києві заарештували і розстріляли групу мельниківців, яких гестапівці звинуватили у підпільній діяльності: літераторів О.Телігу, І.Ірлявського, мера міста професія В.Багазія, головного редактора газети „Українське слово” І.Рогача. Тоді ж у столиці України після свого приїзду був схоплений агентами гестапо й ув’язнений син А.Лівицького – Микола. Потім його вислали за межі України. Наприкінці 1941 р. – на початку 1942 р. у рейхскомісаріаті „Україна” було встановлено жорстокий окупаційний режим [20, 87].

Чи були в керівників ОУН підстави сподіватися на суттєву підтримку власної політики з боку Німеччини? На жаль, переважна більшість верховодів Третього Рейху на чолі з самим фюрером, виступала відкритим противником української державності. Однак, окремі гітлерівські високі чини, зокрема Альфред Розенберг, притримувалися протилежної думки. Ще напередодні радянсько-німецької війни, 20 червня 1941 р. він виголосив промову перед найтіснішим колом осіб, знайомих зі східною проблемою. Детально проаналізувавши українську історію з давніх часів, Розенберг дійшов висновку, що українці постійно вели боротьбу проти різноманітних загарбників, особливо проти Росії. Він заявив: „... Московитська держава аж ніяк не повинна розглядатися як дружня, а як така, що є смертельним ворогом Німеччини, отже і української держави. Україна буде, таким чином, постійно потребувати захисту другої великої держави. І цією силою буде, зрозуміло, Німеччина”. Український народ, за глибоким переконанням Розенберга, це народ, який буде вести боротьбу проти будь-якої окупації. Тому „є ж різниця одержимо ми через кілька років 40 мільйонів чоловік, які будуть з нами добровільно співпрацювати, чи будемо змушені ставити біля кожного селянина солдата”. Даючи інструкції рейхскомісаріату, Розенберг 20 вересня 1941 р. закликав: „Ми за обставини, що реально склалися, повинні уникати всього того, що ще може зачепити українські національні почуття. Для цього ми зобов’язані проводити у всіх стосунках позитивну українську політику... В противному випадку виникне загроза, що наша політична ідея не буде досягнута і німецька кров проллється марно” [12, 23-24].

Звичайно, що не щира любов Розенберга до українського народу та його державності викликала появу таких думок. Цей високосановний діяч Третього Рейху вмів непогано плести інтриги на міжнародному рівні, однак він був політиком-реалістом, який розумів, що тільки при допомозі зброї успіху досягти не вдасться. Що стосується ОУН, то члени цієї організації вже з середини 30-х років плекали надії на Німеччину, як силу, що здатна розгромити СРСР, а тому не виключено, що провідникам ОУН були відомі думки окремих політичних діячів Німеччини.

Зокрема, прихильно відносився до українців шеф абверу, адмірал Фрідріх Вільгельм Канаріс [7, 14, 24].

Орієнтація ОУН на гітлерівську Німеччину була не „політикою блефів”, а спробою з допомогою цієї держави, яка вважалася „меншим злом”, звільнитися від більшовизму – „зла значно більшого”. Переконавшись, що фашистам Україна потрібна виключно як сировинна база, ОУН почала створювати власні збройні загони, які в 1942 р. вилились у могутню силу – Українську Повстанську Армію. Бойові відділи УПА протягом всієї Другої світової війни вели нерівну боротьбу проти фашистських і радянських військ, яких вважали загарбниками своєї землі. Коли в червні 1944 р. був виданий „Універсал Української Головної Визвольної Ради”, у ньому згадувалось і проголошення незалежності України 30 червня 1941 р.: „В червні 1941 р. Ти (український народ – Авт.) заявив перед цілим світом свою волю жити вільним державним життям у відродженій Україні. На сторожі цієї волі Ти поставив – від карпатських верхів по Дон і Кавказ – збройні сили – українських повстанців”.

Опубліковані документи:

1. Вбивство Степана Бандери. – Львів: Червона Калина, 1993. – 358 с.
2. Кардаш П. Злочин. – Мельбурн-Київ: „Фортуна”, 2003. – 555 с.
3. Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали. – Т. I. – Львів, 1995.
4. Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади. – Книга перша. – Львів: Просвіта, 1993. – 800 с.
5. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. – Т. II. Церква і суспільне питання. – Книга 2. Листування /За редакцією Андрія Кравчука. – Львів: Видавництво отців Василіан „Місіонер”, 1999. – 1096 с.
6. Шептицький Андрей. Листи-послання. 1939-1944. – Львів, 1991. – 458 с.

Монографії, брошури, спогади, статті:

7. Абваген К.Х. Адмірал Канарис. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 384 с.
8. Андрухів І.О., Француз А.Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939-1959): Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – Рівне-Івано-Франківськ, 2001. – 335 с.
9. Бажанський М. Мемуарна мозаїка. – К.: Критика, 1998. – 336 с.; 9 а. Бедрій А. Українська держава, відновлена Актом 30 червня 1941 року. – Київ, 2001. – 80 с.
10. Бойко Ю. „Українське слово” у 1941 році // Український Історик. – 1988. – №1-4. – Рік XXV. – С. 143-150.
11. Васькович Г. Роман Шухевич провідник повстанських військ. – Торонто, 1966. – 92 с.
12. Вегеш М., Король І. Біля джерел Повстанської армії: історичні нариси. – Ужгород, 1996. – 51 с.
13. Вегеш М., Феніч В. У Храмі Святого Юра (Андрей Шептицький – церковний діяч) // Верховина. – 1994. – 26 квітня.
14. Волков А., Славин С. Адмірал Канарис – „железний” адмірал. – Москва-Смоленск: Олимп-Русич, 1999. – 560 с.
15. Горак С. Українці і Друга світова війна: Досвід співпраці з Німеччиною. 1941-1942 // Український Історик. – 1979. – №1-4. – Рік XVI. – С. 29-31.
16. Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття: нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
17. Задорожний В., Вегеш М. Андрей Шептицький: просвітитель, політик, людина // Срібна земля. – 1993. – 6 квітня.
18. Ірлявський І. Бресті: Твори. – Ужгород: Закарпаття, 2002. – 268 с.
19. Історія Української РСР: короткий нарис. – К., 1981.
20. Кириченко Ю. Український національний рух 40-50-х років XX століття: ідеологія та практика. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.
21. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – 660 с.
22. Куп'як Д. Спогади не розстріляного. – Торонто-Нью-Йорк, 1991. – 432 с.
23. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори. – Т. I /За редакцією Олександра Сича. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 600 с.

24. Мадер Ю. Абвер: щит и меч Третьего рейха. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 320 с.
25. Матеріали наукової конференції „Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія (історія, уроки, сучасність)”. – Стрий: ТОВ „УВІС”, 1993. – 124 с.
26. Мірчук П. Зустрічі й розмови в Ізраїлю. – Нью-Йорк-Торонто-Лондон, 1982.
27. Риббентроп И. Тайная дипломатия III Рейха. – Смоленськ: Русич, 1999. – 448 с.
28. Русначенко А.М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках.- К.: Університетське видавництво „Пулсари”, 2002. – 519 с.
29. Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби: спогади, статті, листування. – К.: Смолоскип, 1999. – 368 с.
30. Трубайчук А. Друга світова війна: Коротка історія. – К.: Асоціація істориків „Істина”, 1995. – 192 с.
31. Фляйшхауэр И. Пакт Гітлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938-1939. – М.: Прогресс, 1991. – 480 с.
32. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30-50-х років ХХ століття. – Луцьк: Вожа, 1999. – 184 с.

SUMMARY

Vehesh M. Since the “bloody September” 1939 till the Act of 30 June 1941 about the restore of the ukrainian state.

Article makes an attempt to explain one of the conditions of the Ukrainian state in the XX century: proclaiming of the Act 30 June 1941 by OUN(b). Authors pay attention to such historical events as the occupation of the Western Ukrainian lands by the Soviet Army in September 1939, hard occupant Soviet regime and the resistance movement against the Moskovian and German invaders.

**І.ГРЯДІЛЬ,
Т.ГРЯДІЛЬ**
(м. Ужгород)

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Розпад тоталітарної супердержави (1991) випродукував півтора десятка менших, які декларували шлях національного і духовного відродження. В багатьох з них керівництво країн виявилось невідповідним вирішувати поставлені завдання, що зумовило кризові явища в суспільстві.

На чистому листі новітньої історії України перший її президент Леонід Кравчук вивів: “Незалежність”, “Конституція України”, а затим ... зрадив свій народ і свою Вітчизну. Його наступник Леонід Кучма, людина гранично інтелектуально обмежена, систематично спотворював лице довіреної йому країни і народу, довів їх до пауперизму і духовного нігілізму.

Побудована в Україні за її 13 років незалежності кланово-мафіозна структура суспільства і адекватна їй викривлена, неприродна ієрархія цінностей відтіснили на задвірки суспільних інтересів науку, освіту, медицину, книговидавництво... Національне багатство, створене спільно за радянської доби, новоукраїнська влада віддала мізерній частині (~ 10 %), яка швидко набула поведінки і статусу буржуа і, відтак, посіла керівні ніші в новоствореній державі. Більша частина (~ 90 %) шар за шаром послідовно падала за рису бідності. Виникли нові реалії: еміграція талановитого працездатного населення (~ 7 млн. чол.), зубожіння, деградація і маргінальність тих, хто залишився, культ насильства, підліткова злочинність і проституція, наркоманія, безробіття, тотальна корупція, перекваліфікація освічених кадрів у